

Sivas Darüşşifası vakfiyesi ve tercümesi

M. CEVDET (1)

Anadolu'da Selçuklulara aid vakfiyeler Osmanlılar zamanında aynen muteber olmuş ve esasları ve vakfın şartları kurdukları vakıflar münderis oluncaya kadar ve bir kısmı da yakın zamanlara ve hattâ bu güne kadar payidar olmuştur. Bu meyanda zikre şayan vakfiyeler az olmadığı halde Selçuklu tababetini alâkadar eden vakfiyelere pek ender tesadüf olunur. Yalnız 614 (1217) de birinci İzzettin Keykâvüs tarafından Sivasta yapılan muazzam *darüşşifanın* 617 (1220) de tanzim edilen vakfiyesi 1937 senesinde evkaf mahzeni evrakında (1283 Anadolu defterinin 290 ıncı sahifesinde) elimize geçerek birbirimizden habersizce aynı tarihlerde Doktor Süheyl de istinsah etmiş *Elahiyetül Feteyan* *الاخية الفتیان* eserimde müjdelediğim ve hile ilk defa Romanyada 1932 de toplanan beynelmilel *Tıp Tarihi Kongresinde* bunu mevzuu bahsetmiştir. XIII üncü asırda Anadolu'da Selçuklu hastahanelerinin idare tarzına aid elimizde hemen yegâne bir vesika olan bu vakfiyenin kıymeti büyüktür. Bu vesile ile bütün vakfiyeleri gözden geçirdiğim cihetle elimize geçen mukaddem ve muahha vakfiyelerde hastahanelerin idare tarzları ve kadroları mahallî ihtiyaçlara göre aşağı yukarı birbirine benzerler. Bu *Keykâvüs vakfiyesi* ile de Anadolu'da diğer Selçuklu hastahanelerinin idarelerini ve tıbbî ve idarî kadrolarını öğreniyoruz. Bu vakfiyenin aslını maalesef bir yerde görmedim. Yalnız aslı veyahut bir diğer suretinde 1286 (1869) senesinde evkafta yukarıda zikrettiğim mecmuaya arabcaya vâkıf

olmayan birisi tarafından ve yanlış imlâ ile yazıldığından mânası kısmen anlaşılmıyacak bir halde yazılmıştır. Bunun tashih olunmuş bir sureti ilek defa benim *Elâhiyetül Feteyan* eserinde neşrolunmuş, imlâ yanlışları ve terceme de bilâhara tercemesinden feragat edilen bazı elkap ve lüzumsuz noktaların işaretile beraber ve Doktor Süheyl'in arzusu ile tarafımdan yapılmıştır.

* دارالشفاء

و مأوى المرضى و الاعلاء التي رسم بإنشائها
وامر بإنشاء الكائن موضعها ظاهر كورة (سيواس)
حماها الله تعالى وحرسها على فوهة جادة (توقات)
حميت عن الافات ، المشتملة عليها حدود اربعة
اولها إلى (خاتناه الملك نظام الدين يغسان [2])
قدس الله روحه و نور ضريحه و ثانيها إلى
(الجينة السلطانية) ويلي منازل (بدرالدين على
المعمار) ويلي منزل (اراكيل القس) ويلي منزل
(ذوليك المغزلى) ويلي منزل (فارت الحايك) ويلي
منزل الحسين البقال و رابعها إلى الجادة الشارعة
المذكورة و اليها مفتوح بابها وفيها ممر طريقها.
وقفاً مؤبداً صحيحاً شرعياً وتصدقا سرمداً صريحاً
سمعيًا ونجياً مخلداً جائزاً قطعياً بتلا بتلا جزماً
فصلاً جارياً على منهج الشرع حاوياً مقتضى الحكم
خالياً عن الموانع القادحة جامعاً لشرائط الصحة
لاتباع هذه الاوقاف المذكورة. ولا يوهب ولا

(1) Bu vakfiyenin arapca musahhah nüshası 1932 de M. Cevdet merhumun *Elahiyetül Feteyan* eserinde neşrolunduktan sonra en mühim noktalarını terceme etmişlerdir. O zaman bu ufak mukaddemeyi yazmak lütufunda bulunarak ilerde bir yerde neşrolunmak üzere 1933 senesinde bana tevdi etmişlerdi. Dr. A. Süheyl Ünver

* M. Cevdet (الاخية الفتیان) فصل 106, 107, 108, 109, الترکیه في کتاب الرحلة لابن بطوطه

(2) Yağlıbasan meşhur Selçuk Emir'i'dir. Burada onun Hankahı mezkurdur. Yağlıbasan: Düşman basan demektir.

برهن ولا يورث ولا يملك ولا يتلف ولا يهلك ولا
يختلف لوجه من الوجوه وسبب من اسباب بل يجرى
على اصلها المؤبد، وتقام على شرائطها انؤكد
لا ينقضها مرور الايام ولا ينقضها كروا الشهور
والاعوام، كلما انقضى زمان جدها لف بمابله،
ومنها مضي اوازاكرها : لف بعمه بخجده،
الى ان يرث الله الارض ومن عليها وهو
خير الوارثين، لا يحل لاحد يؤمن بالله واليوم
الآخر، من خليفة و سلطان و ملك و امير و وزير
و والى و رئيس و قاضى و مفتى، و عميد و محتسب
ولا لاحد من الناس قطبة طرأ، تقض هذه
الوقوف المذكورة ولا تقصها ولا تغيرها ولا
تبدلها ولا ابطالها ولا تعطيلها ولا اهمالها ولا
تحويلها فمن شرع في نقضها وتحويلها ورام في
تغيرها وتبديلها وهم في ابطالها وتعطيلها فقد
ارتكب المحرم واستوجب الحائش (المأثم) وكيف
يتعرض كذلك ! مؤمن اوبتصدى لهاموحد خائف
من الله تعالى بعدما قال عليه الصلاة والسلام،
شبر من الارض بأخذ المؤمن من اخيه المؤمن بغير
حق، طوفه الله من سبع ارضين في نار جهنم.
وقال الله تعالى : والظالمين اعد لهم عذاباً اليماً. وقال
عز و علا : الالهة الله على الظالمين. فمن خالف
كتاب الله وسنة رسوله واستحل ما حرم الله ورسوله
وسمى في فساد وقف اخيه المسلم اوقفاً الى تخريبه
فقد بآء بغضب من الله وما يؤبه جهنم ونس المصير
وعليه امته الله والملائكة والناس اجمعين. والله
حسيه [3] ومكافيه ورقبه ومحاربه باثنين المذاب
وقوانينه : العقاب يوم لا ينفع الظالمين معذرتهم
ولهم المنة ولهم سوء الدار يوم لا ينصقون ولا
يؤذن لهم فيعتذرون يوم تجزى كل نفس بما
كسبت لا ظلم اليوم ان الله سريع الحساب. وقد بان
هذه الاوقات [4] المذكورة الواقف المذكور روى الله
نراه بالرحمة والرضوان و بوا منواه بخبوحة

[3] والصحيح : حسيه

[4] والصحيح : هذه الاوقات

الجنان عن ماله وانزلها (؟) عن ملكه وجعل الامير
الاجل الكبير المجبل الامير العاقل العالم العادل
الكافي الكامل المظفر الموبد المنصور المشيد
(جمال الدين) جلال الاسلام والمسلمين عمدة
الملوك والساطين في الممالك (استاد الدار فرخ بن
عبدالله الحازن الحاس) دام توفيقه واستقام
الى الخيرات طريقه، متوليا للوقوف المذكورة في
هذه الوثيقة الوقفية المسطورة خاصة ولاوقاف
بماله عامة، وناظراً فيها يتولى بنفسه ويستنب
فيها من ينوبه ويؤكل الى من شاء ويفوض الى
من اثر واختار ويؤكل فيها من اراد ويمزله
عن الوكالة انى احب ومتى شاء لا اعتراض لاحد
من الناس كائناً من كان فيها عليه اذهو المفوض اليه
الممول عليه في التصرفات في هذا الوقف المذكورة
عامة وخاصة في تقدير اورادات (ادارات)
الاطباء الحازقين والمترفين الفائقين المحجرين
المهذبين الغير المتخذ لقين و (الجالين) الفاضلين
و (الجراحين) المصلحين الشفيقين الرفيحين القاطنين
بها وترتيب غير التعبير لتحصيل (الادوية والعقاقير)
وتتمشيت احوال المستخدمين الملازمين على تباين
درجاتهم و تفاوت طبقاتهم. فما افاد الله تعالى من
فوائد ربيع مستغلتها وتفضل بموائد نفع مرتفعها
من عجلها ومفصلها في كل وقت و اوان و حين
وزمان يسبدا المتولى المذكور وفقه الله القباذ !
يصرف ذلك الى عمارة الاوقاف المذكورة وبناء
مالهمم والنظم واستجداد ما خرب وانحرم واصلاح
مرماتها واستزادة غلاتها، ان دعت الحاجة اليها
وان استغلت عنها يصرف الى عمارة الموقوف
عليها، فما فضل عنها يصرف الى نفسه منها كل سنة
من القراطيس البيض بالفضة السلطانية الراجحة
ببلاد الروم في معاملات اهليها اربعة آلاف درهم
قرطاس فضى من النقد المذكور النصف منها كاهناً كيداً
لها الفقير طاس فضى من الغلة القية القامد (بمدرانى)
النصف من ذلك خمسة مائة مد، حسب المحرر
و وفق المسار ! ويحتزن الفاضل في (خزانة

دارالشفاء) المذكورة حتى اذا اتفق شري
علاق العقارات ونفائس المستغلات حصلها
بالمبايعه و اصنافها الى الاوقاف المذكورة روما
لاذ يادها (لازديادها) ورعايه لسقها! و شرط
الواقف المذكور (ملى ضريحه بالنور) على المتولى
المذكور و الناظر فى اوقافه المذكورة وعلى كل
متول بعده ان لا يؤجر شياً منها عند مسيس الحاجة
فى الاجارة اكثر من ثلاث سنين متواليات ثم لا يعقد
عليه عقد اجارة اخرى حتى تنقضى هذه الاجارة
المعقود عليها الاولى ولا يوجر من ظالم ولا طامع
ولا متغلب ولا متعد ولا من يخشى غايته، ولا يؤمن
مكره ومكيدته فان انطمست دارالشفاء المذكورة
عياذاً بالله تعالى واندرست آثارها وعفت اطلالها
وانمحت رسومها وامتنع ايجارها واستحال
استجدادها وتعدر حصولها وتعرس السكون اليها
وعدم الانتفاع بها صارت الفوائد الحاصلة من
الاقواق المذكورة عوائد مصروفات الى فقراء المسلمين
ومحايج الموحدين ومساكين المؤمنين مادامت
السموات وارض الاماشاء ربك (ان ربك فعال
لما يريد) فمن بدله بعدما سمعه فانما اثمه على الذين
يبدلونه... الخ

Bu arabça vakfiye, K e y k â v ü s ' ün Si-
vasda tesis eylediği *darüşşifa*'ya aid vakfiye-
nin yarısıdır. K e y k â v ü s benim size veril-
mek üzere hazırladığım, fakat bugün defter-
lerim arasında kaybettiğim asıl büyük vak-
fiyeye nazaran *Sivas Darüşşifasına* 617
(1220) de vefatından evvel yüzü mütecaviz
dükân, birkaç çiftlik vesaire bırakmıştır ki
sizin elinizdeki kısımda bunlar yokdur.

619 (1222) tarihi K e y k â v ü s ' ün
vefatından sonra olan tescili gösterir. Bina-
enaleyh *Darüşşifa vakfiyesinin* asıl tanzim ve
tahrir tarihi 619 (1222) değil 617 (1220)
diye almalıdır. Nasıl ki size hediye vere-
ceğim kısımda hâkim bunu tasrih eder ve
vakfiyenin evveli dahi bu maddeyi apaçık ya-
zar.

TERCEME

K e y k â v ü s ' ün Sivas'da inşasını

emreylediği *darüşşifa*, Tokat caddesi ağzın-
dadır. Dört taraftan 1 — *Nizam Yağı basan*
(Yağbasan) tekkesile, 2 — *Medresei Selçu-
kiye* ile, 3 — *Sultan bahçesi* ile, 4 — *Mimar Bed-
reddin menzili* ile (5), *Papas Arakil menzili*-
le, ikinci «Dölik» ve *Frat merzilleri* ile, *Bakkal*
Hüseyin menzili ile 4 — *Mezkûr Tokat cadde-*
sile mahduttur. Kapısı bu caddeye açılır, mer-
hum bu müesseseyi (vakfı müebbedi şer'i) ile
vakfeylemiştir. Bu vakıf bütün şeraiti sıhhati
camidir. Ve artık buraya aid evkaf satılamaz.
İcar edilemez, rehnolunamaz; irsen verile-
mez, kimseye temlik olunamaz, itlâf ve imha
olunamaz; hiç bir sebeble bu vakıftan rücu'
olunamaz, tâ cenabı hak kürreiarza vâris o-
luncaya, yani kıyamet gününe kadar hayrul-
varisin odur. Allaha ve ahret gününe inan-
mış bir mümine, bir sultana, bir emîre, bir
vezîre, bir valiye, bir reîse, bir kadîya, bir
müftüye, bir muhtesibe ve umumiyetle kim-
seye bu vakıfları bozmak caiz değildir (6).

Binaenaleyh kim bu esasları bozar, de-
ğişdirir, hattâ tebdil fikrinde bulunursa ha-
ram irtikâp eylemiş, günaha girmiş olur. Al-
lahdan korkan bir muvahhid buna nasıl taar-
ruz edebilir?

Peygamber diyor ki: Bir mü'min kar-
deşinin toprağında bir karış yer alırsa Allah
boynuna ateşten gerdanlık geçirecektir. Bu
sözü ve

والطالین اعدلهم عذاباً ابداً و الالعة الله على الظالمین
âyetlerini işiden mümin nasıl cür'et eder?
Allahın veeresulünün haram kıldığını helâl sa-
yan, kardeşinin vakfını bozmağa uğraşan bir
insan, muhakkak Allahın gazabına uğrar. Gi-
deceği yer cehennemdir. Böyle olanlara Al-
lah, melekler, insanlar lânet etsin. Zalimler,
mazeretlerinin faide vermiyeceği gün Allah
hesab isteyecektir (7).

Merhum Keykâvüs, işbu vakfiyede mez-
kûr *Darüşşifa* evkafı ile umumen memaliki
Selçukiye evkafı için büyük, âlim, âdil (8)
emîr, Üstadüddar (darüşsaade ağası) ve ha-

(5) Selçuk mimarlarından birinin ismi ve ha-
nesi meydana çıkıyor (M. Cevdet).

(6) Aynı mânâyı ifade eden mükerrer ve mü-
selsel kelimeleri geçdim (M. Cevdet).

(7) Bu mânâyı natık birkaç âyet derceder (M.
Cevdet).

(8) Daha birçok vasıflar ve hayır dualar var.
Terceme edilmemiştir (M. C.).

zinedar Ferruh bin Abdullah mütevellî ve Nazır tayin etmiştir. Üstadüddar darüşşifa evkafını isterse bizzat, isterse naibi vâsisile idare eder. Arzu ettiği adamı tevkil edebilir. Ne zaman isterse vekâletten azleyli-yebilir. Bu bapta hiç himsenin itiraza hakkı yoktur. Gerek umum evkafda, gerek işbu darüşşifa evkafında tasarruf, ona bırakılmıştır. Hazık, rahim, akranma faik tecrübeli, ahlâkı mühezzep şarlatanlıktan uzak hekimlerin göz hekimlerinin (kehhallar) darüşşifada ikamet eden salih cerrahların maaşatını o tesbit eder (9).

Edviye tedariki için çareler arar, darüşşifanın muhtelif derecelerdeki müstahdemini-nin işlerini o tesbit eder Allahın ihsan ettiği hâsılatı ve avaidi mücmelen ve mufassalan mezkûr Mütevellî Ferruh'un eline mevdudur. Allah muvaffak etsin.

Vâkıf hâsılatının sureti sarfına gelince:

Hâsılat evvelâ mezkûr evkafın imaretine yıkılan bir şey olursa binasına, harap olan kısmın tevidile lâzım gelen tamirat ve islâhata; haceti hiss olununca gallatı vakfın tez-yidine sarfolunur.

Bundan fazla kalanı mevkufatın imaretine (10) sarfedilir.

Bu babda her sene bilâdî Rumda muamelât sahasına geçen beyaz gümüşü, sultanî paradan dört bin dirhem sarfedilir (11).

Galleden bin (mud) (12) sarfedilir. Bundan fazlası darüşşifa mahzeninde saklanır. İcabında bununla akarât ve müstacilât, satın alınarak mezkûr evkafa ilâve edilir.

Kabri nûr olsun vakfı merhum, nazır ve mütevellîsinin hacet zamanında vakıf akarâtı üç seneden fazla müddetle icar etmemelerini, ilk icare munkazi olmadan yenisini akdeylememelerini bilhassa zalim, tamakâr, emniyet edilmez adamlara bir şey icar olunmamasını şart koymuştur.

Allah saklasın, eğer darüşşifa mahv ve münderis olur, tevdidi müstehil bulunur.

(9) Eski vakfiyelerde maaşat ve tahsisata (idarar) namı verilmiştir (M. C.).

(10) İmaret darüşşifasıdır. Mevkufatı, bırakılan dükkânlar, çiftlikler ve sairidir (M. Cevdet).

(11) Burada nısıf teşkil eden iki bin dirhem tekiden sarfedilir diye bir kayıt varsa da umumi mâna ile nisbetin anlamak imkânsızdır. Demek ki vakfiyede bir eksiklik var (M. Cevdet).

(12) Benim tahkikimce bir mud yirmi kiledir

İçinde oturmak müteassir olur, hâsılı intifağ edilemez hale gelirse evkaf hâsılatı, müslimanların fukarasına, aç müminlere, miskinlere (13) sarfedilecektir.

H A T İ M E

Bu vakfiyeyi dinledikten sonra değişik renlerin günahı boyunlarına olsun. Allah işidir ve bilir. Allah melaîke ve halkın lâneti kıyamet gününe kadar bunların üzerine olsun. Allah vâkıfın kabrini pürnûr, merhum ecir ihsan eylesin. Allah iyilik yapanların ecrini zayı etmez. Bilâkis bir iyiliğe bedel on hasene ihsan eder.

Vâkıf Kevkâvüs, bu vakfiye ile Cenabı Hakkı, peygamberlerle evliyanın, ruhlarını, bütün melekleri ve sonra da müslimanları işhad etmiştir. Meseleyi bir çok islâm kadrlarına arz etmiştir. Bunlar kendisinden sadır olan işbu vakfiyenin şer'an sıhhatine hükmetmişler, imza (14) tenfiz ve hükmünü icra etmişlerdir (15).

(13) *Miskin yevmiyesi* maişetine kâfi gelmeyen fıkarâ kısmına derler, pis demek değildir. Tam fıkarâ da değildir (M. Cevdet).

(14) İlk tasdik eden 619 (1222) de Aksarayda kadı olan (elhakimülâsakirî memaliki mansure) Hüseyin bin Abdülkerim bin Mahmud'dur. Kevkâvüs'den bunu bizzat işiderek ikrarını kabul edüp vakfelediğini tasdik ve imza etmiştir. İkinci tasdik bu vakfiye Kevkâvüs'ün vefatından sonra Konyaya geldiğinde Konya kadısı Ebulfadıl Mansur'ca tasdik edilmiştir. Vakfiyenin şahitlerinin doğruluğuna ve vakfiyenin doğru olduğuna hükmettim, demıştır. 619 (1222). Sonra vakfiyeyi rebîyülâhır 619 bin iki yüz yirmi ikide Kayseri hakimi Ahmet bin ser esfar Ahmedülradî ve asıl Sivas hâkimi Mahmut bin Şeyh Hüseyin bin Abdülvehap mühürle tasdik etmiştir. Onbeşinci asır ricalinden Tokat şehrinde Kutbeddin bin Hayreddin'in tasdikini buluyoruz. Şehitler meydanında Hseyin Çelebi ibni Kemaleddin Ahmet, Mevlâna Hamideddin imzaları vardır. Mahmut bin Şeyh Hüseyin bin Abdülvehap bunların şahadeti ile benim nezdimde vakfiyenin sıhhati anlaşıldı, demektedir. Kutbeddin bin Hayreddin de Hüseyin bin Abdülvehap imzasına da şahadet etmiştir. Vakfiyede ayrıca Osmanlı zamanına aid tasdikler vardır.

(15) Cenabı hakka hamdû sena, Hazreti Peygambere selâvat al ve eshabına teslimât mezkûrdur. Vakfiye, Kevkâvüs'ün sağlığında tanzim, vefatında Selçuk kadıları tarafından mükerreren tasdik edilmiştir. Osmanlı devletinde işbu vakfiye ancak 1286 (1869) tarihinde evkaf defterine geçirilmiştir (M. C.).